

Нікітенко А. С.

викладач кафедри філософії та суспільних дисциплін

УДПУ ім. П. Тичини

ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СТРІТ-АРТУ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

За останні кілька десятиліть у міській активізм прийшло увиразнення політичних ідей у форматі стріт-арту. Стріт-арт (зокрема, його рання форма – графіті) тривалий час зводився до надписів суспільнополітичного характеру на стінах споруд. Популярність стріт-арту як методу донесення політичних ідей не випадкова: візуальний текст розвивається як політична риторика й акт протесту. Сучасне вуличне мистецтво зайняло рефлексуючу позицію, візуалізуючи політичні процеси чи різні грані певного соціально-політичного конфлікту. Розглянемо на прикладах ці рефлексії, взявши за основу зарубіжні арт-практики політичного активізму.

Прихильником стріт-арту у його ранній формі графіті був Мао Цзедун: у 1920-х рр. він використовував нанесення революційних закликів і малюнків у громадських місцях для підтримки комуністичної революції в країні. Саме Мао належить рекорд у створенні найдовшого графіті, в якому він критикує китайське суспільство – воно містить 4000 знаків. Теж у цей час відбувалося і у американських чорношкірих кварталах, де стріт-арт став символом боротьби бідноти проти системи. Але широко розповсюджується стріт-арт з кінця 60-х рр. ХХ ст., коли у США (Філадельфія, Нью-Йорк) аерозольними фарбами розфарбовували різні поверхні міського ландшафту: вагони потягів, стіни закинутих будівель, огорожі, підземки тощо. Багатокілометровим стріт-артом була Берлінська стіна з боку Західного Берліну, а після її руйнування збережені залишки стіни тепер розписані з обох сторін. У 80-і рр. західна сторона Берлінської стіни була найбільшим у Європі (якщо не у всьому світі) графіті-полотном; на ній були здебільшого соціально-політичні зображення.

Одним із прикладів політичного стріт-арту на Берлінській стіні є малюнок Д. Врубеля у Берліні на тему поцілунка Л. Брежнєва та Е. Гоннекера з надписом «Господи! Допоможи мені вижити серед цієї смертної любові». Цей стріт-арт перетворився на символ боротьби за об'єднання Німеччини та проти СРСР, а для сюжету використана реальна фотографія 1979 р. В стилі «Брежнєв – Гоннекер» було виконано чимало стріт-арту, наприклад, «поцілунки» экс-мера Лондона Б. Джонсона і Д. Трампа (Брістоль, 2016 р.), В. Путіна та Д. Трампа (Вільнюс, 2016 р.), Г. Клінтон і Д. Трампа (Мельбурн, 2016 р.). У кожен такий «поцілунок» вкладався свій підтекст: радикалізм, виступ за вихід Великої Британії з ЄС, які характерні як Б. Джонсона, так і Д. Трампа; підкреслення схожості російського й американського очільників через егоцентричність обидвох, «братерські» відносини під час виборчої кампанії між Г. Клінтон і Д. Трампом.

Найцікавіші зразки політичного стріт-арту зустрічаються під час революційних протистоянь. Ще під час студентської революції у травні 1968 р. у Парижі склад Ситуаціоністського інтернаціоналу (1957–1972) більш як наполовину складався з художників, які формували ідеологію цього руху. Саме митці цього угруповання трансформували радикальний художній жест у радикальний політичний, а з цього часу вуличне мистецтво починає розглядатися як суспільне служіння.

Якщо звернутися до сучасних революцій, то, наприклад, у 2011 р. у Єгипті (де до того часу вуличний арт-активізм зустрічався зрідка) стріт-арт спрямовувався на підвищення інформованості громадськості, вибудовування відносин міжлюдської солідарності. Вуличне мистецтво слугувало інструментом, за допомогою котрого громадяни могли утвердити свою ідентичність, створити власні історичні наративи.

Коли мова йде про образотворче мистецтво Арабської весни, мало що може зрівнятися з єгипетською культурою графіті, що виникла буквально за одну ніч. Починаючи з протестів проти режиму Мубарака, стріт-арт

розвивався так стрімко, що незабаром став темою кількох книг (включаючи альбом з 680 сторінок, в якому задокументовані ці минуці предмети мистецтва). Він також надихнув людей на відкриття декількох галерей і дав старт кар'єрі таких відомих нині графітістів як Ganzeer, El Teneen, Shank, Aya Tarek і Sad Panda.

Єгипетське вуличне мистецтво так полонить не тільки через ту активну роль, яку воно відіграло в піднятті морального духу демонстрантів, але і через свої вражаючі масштаби. У Каїрі графіті можна знайти повсюдно – від університетів до мостів і розбомблених стін. Такі події як «Mad Graffiti Weekends» привели до об'єднання зусиль ряду художників у створенні величезних настінних шедеврів – таких як портрет загиблого при розгоні мітингу Ісламу Раафата на площі Фалак. Відомі єгипетські графітісти вже визнані на світовій арт-сцені. Ganzeer виступав з лекціями і презентував роботи в Польщі, Бразилії, Швейцарії та Італії. Крім цього, він провів персональну виставку «The Virus is Spreading» («Вірус поширюється») в каїрській галереї Safar Khan. Його найвідоміша робота «Mask of Freedom» («Маска свободи») була не тільки символом протестів на площі Тахрір, а й стала настільки популярна, що наслідування їй були знайдені навіть в польському шахтарському містечку Катовіце [1].

Малюючи на стінах, стріт-артери виражали тривожний дух часу, але не намагалися перетворити його у програмне політичне висловлювання, яке б виразно задавало цілі та визначало завдання колективного спротиву. Коли на стінах бунтівного Каїру з'явилися політично спрямовані малюнки, вони підбадьорювали учасників протесту, пробуджували революційну свідомість, підштовхували до участі в акціях протесту. Коли ж згодом фотографії цих зображень були опубліковані великим альбомом, то ця енергія зникла: книга стала цікавою для професійного аналізу, але оминула простого читача.

Робота російських художників Юлія Рібакова й Олега Волкова вважається першою акцією політичного мистецтва в Радянському Союзі. 3 серпня 1976 р. 42-метровий напис з'явився на стіні Петропавлівської

фортеці – «Вы распинаете свободу, но душа человека не знает оков!», колишньої тюрми у Санкт-Петербурзі. Митці й до того розмальовували стіни міста політичними лозунгами, втім цей став відповіддю на смерть художника Євгена Рухіна, який загинув від пожежі у власній квартирі за невідомих обставин. За «псування пам'ятки архітектури» Рибakov і Волков провели наступні декілька років в тюрмі. Напис, який спочатку намагалися затулити, згодом був зафарбований. 40 років потому, день у день, вуличний художник Тимофій Радя з Єкатеринбургу зробив такий самий напис на Пироговській набережній у Санкт-Петербурзі. За декілька годин її також було зафарбовано. «Можу лише сказати – він [напис] не втратив своєї актуальності», – написав Юлій Рибakov на своїй сторінці у Facebook [4].

В Україні політичний стріт-арт актуалізувався під час Революції Гідності, анексії Криму, проведення АТО на Сході України. Так, під час Революції Гідності основним місцем розміщення стріт-арту були барикади. Наприклад, для емоційної підтримки тих, хто стояв на передовій був створений стріт-арт «Ікони революції» (нікнейм автора #Sociopath) – три півтораметрові малюнки зі зображеннями Т. Шевченка, Лесі Українки та І. Франка з гаслами для кожної постаті: «Вогонь запеклих не пече» (Т. Шевченко), «Хто визволиться сам, той буде вільний» (Леся Українка), «Наше все життя – війна» (І. Франко).

Своєрідним колективним стріт-артом можна вважати ініціативу митця В. Свачія, який під час Євромайдану спорудив полотно-стіну, що набула значення публічного форуму для візуального висловлювання. Свачій створив місце та засоби для громадських обговорень, що спонтанно набули візуальної форми – за прикладом інших знаменитих стін, зокрема стіни Леннона у Празі, котра також є зразком стріт-арту – символом боротьби за свободу і протесту проти комуністичних режимів. Полотностіна на Майдані особливе ще й тим, що може вважатися арт-терапією: кожен міг візуалізувати свої відчуття подій навколо, емоції, сподівання, звільнитися від болю й гніву, зумовлених політичним протистоянням. Постреволюційний український

стріт-арт втілюється у різноманітних художніх формах: фарбування оглядово видимих об'єктів (наприклад, мостів, глухих стін багатоповерхівок, стел на в'їздах у населені пункти, набережних) у національні двоколори, «декорування» автомобілів, гігантські графіті, покриття люків і т. д. Тенденцією 2014–2016 рр. стало «прокидання» патріотизму, що призвело до «зміни обличчя» українських міст. У техніці політичного стріт-арту виконані посвяти «Небесній сотні», полеглим бійцям і цивільному населенню під час АТО.

Найвідомішим і скандально відомим майстром стріт-арту є митець-анонім Бенксі (Banksy). Усі його малюнки відповідають певним обставинам, дають соціальну оцінку подій, містять політичний підтекст або антивоєнний заклик. Наприклад, у 2005 р. Бенксі розмалював зведений Ізраїлем захисний бар'єр на кордоні з Палестинською автономією. Велике смислове навантаження несуть зображення, на яких ізраїльський солдат перевіряє документи у віслюка або ж пацюка, який стоїть в обороні з рогаткою. На одному з графіті з палестинської сторони зображено «пролом» у стіні, в який зазирають діти, а там відкривається фрагмент райського пейзажу. Образи були доволі провокативними: голуб миру у бронезилеті, на якого спрямований приціл гвинтівки; чиясь нога, яка намагається перейти по той чи інший бік стіни тощо [2].

Політичний стріт-арт ситуативний, часто виконаний непрофесійно, в більшості випадків анонімний. Але все ж це форма ультрасучасного урбаністичного мистецтва, яка потужно впливає на глядача. «Читання міста» одночасно є процесом створення міста. Таким чином, стріт-арт залучає містян у процес творення оновленого міського простору, перетворюючи пасивних спостерігачів у співавторів. Але стріт-арт залишається вуличним мистецтвом, поки перебуває у своєму міському контексті, бо як тільки його намагаються «приручити», наприклад, видати художній альбом або виставити в музеї, він втрачає силу свого впливу. За аналогією з музичним мистецтвом стріт-арт називають «аранжуванням революції» [3].

Стріт-арт доносить образи загиблих у боротьбі з режимом, батальних сцен, що слугує потужним механізмом формування колективної свідомості, збереження пам'яті про події у суспільстві. Яскравий стріт-арт під час будь-яких протистоянь останнього десятиліття привертає увагу тисяч людей, які фотографуються на тлі малюнка, виставляють фото у соціальні мережі, тим самим популяризуючи політичний стріт-арт. Фактично, популярність стріт-арту зростає з еволюцією цифрового суспільства. Політичний стріт-арт є інструментом, за допомогою якого прогресивний індивід може задати суспільству злободенне і зазвичай бюлоче питання, підштовхнути до дискусії. Воно локалізується насамперед у місцях історичних трагедій, етнічних конфліктів, соціальної чи економічної напруги. Художники гостро та миттєво реагують на будь-які проблеми чи нововведення у суспільстві. Малюнок, який хоч на деякий час стає частиною міського ландшафту, закликає до діалогу, формує громадську думку. Стріт-арт ставить зазвичай «незручні» для влади питання, вказує на цінності, що ігноруються. Політичний стріт-арт засвідчив потужну іміджеву силу: люди сприймають таке незалежне, неконтрольоване, не узгоджене з владою висловлювання. Політичний стріт-арт – дзеркало реальності. Це не лише спосіб маніфестування свого ставлення до світу, але й естетична форма протесту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 5 удивительных арт-движений, возникших после Арабской весны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://blogbasta.kz/?p=3182>
2. На улицах Парижа появились символичные работы стрит-арт художника Бэнкси [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bykvu.com/pictures/94398-na-ulitsakh-parizha-poyavilis-simvolichnye-raboty-strit-art-khudozhnika-benksi>
3. Стрит-арт как аранжировка революции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://streetart-ekb.livejournal.com/36190.html>

4. Суспільна мораль: як соціально-важливий стріт-арт змінює світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://streetheroes.platfor.ma/social-street-art/>